

## Forradalmi vagy forradalomellenes-e a táj?

A munka földrajza:  
küzdelem az életfeltételek átalakításáért Kaliforniában<sup>1</sup>

A „forradalom” és a „táj” szavak ritkán állnak egymás mellett. A forradalom, más jelentései mellett, „valamely kormányzat vagy egy társadalmi rend teljes fölforgatását”, „jelentős változások időszakát, illetve a dolgok menetének radikális megváltozását jelöli” (Shorter Oxford English Dictionary [SOED] 2002). A „forradalmasítani” kifejezés jelentheti „egy dolog nagymértékű vagy teljes megváltoztatását, [illetve] új vagy radikális elvek mentén történő újjászervezését, újjáépítését” (SOED 2002). A másik fogalom, a táj (*landscape*) kifejezhet stabilitást, állandóságot, de jelenthet menedéket is rohanó világunk kavargása elől. Egyes földrajzi értelmezések szerint, a táj épített környezet: a föld és a rajta lévő infrastruktúra együttese. Így a táj gyakran a változások *akadálya* (Schein 1997; Mitchell 2005), és mint épített környezet őrzi a gazdasági és kulturális értékeket. Ami a gazdasági értékeket illeti, David Harvey hosszú ideje érvel amellett, hogy a kapitalizmus egy adott korszakban szükségleteinek és működésének megfelelő földrajzi környezetet hoz létre, amely *korlátozza* a fejlődést (Harvey 1982; 2001; 2003). A kulturális értékek szempontjából az ember által lakott táj alakítja életünk jelentéseit. A táj konzervatív természetű, mégpedig a szó eredeti értelmében: „megőrzéshez, érintetlenséghez vagy változatlanághoz ragaszkodó” – ahogy a SOED fogalmaz. Tehát pontosan ellentéte a forradalmiságnak.

„Forradalmi tájakról” beszélni ezért némileg ellentmondásos dolog. Mindazonáltal a két fogalom meghatározása történhet másként is. A „forradalom” jelenthet fokozatos helyett gyors változást – amilyen például az ipari forradalom volt –, illetve egy pályán való körforgást

(például a Föld keringése a Nap körül [as with the earth's revolution around the sun]). A táj – ahogy mindannyian tudjuk – lehet politikai hely is; így a két fogalom közötti ellentmondás értelmezése bonyolultabb, mint első pillantásra tűnik. A tájak állandóan változnak, a forradalmak pedig alapvetően keletkeznek.

Ahogy Marx és Engels (2004) határozottan érvelt mellette, a burzsoázia forradalmi osztály – sőt, Debord (2006) szerint az *egyetlen* forradalmi osztály. Bizonyos értelemben a kapitalizmus állandó forradalom – a kapitalizmusban „minden, ami [...] állandó, elpárolog” (Marx és Engels 2004) –, ami szükségszerűen magában hordozza a folytonos felbomlást és újrászerveződést, miközben következetesen feloldja a forradalom radikalizmusa és a táj konzervativizmusa közötti ellentmondást.<sup>2</sup> Schumpeter (1942) ezt „kreatív rombolásnak” nevezte, amit a jelenlegi tőkés rendszer szószólói kifogástalanul helyesnek gondoltak. Számunkra, akik a kapitalizmus által folyamatosan újraalkotott tájakban élünk, a kapitalizmus aligha „kifogástalan”. A folyamatok megértése elengedhetetlen a tőkés gazdasági rendszer jelenlegi (ám állandó) válságában. A táj és a forradalom közötti összefüggések feltárása alapvető fontosságú az „arab tavasz”, a „trojka” fosztogatásával szembeni görög, spanyol, portugál, izlandi vagy ír ellenállás, az *Occupy Wall Street* leverése és a mindannyiunk tájait érintő forradalmi éghajlatváltozás fenyegetése közepette. Ezen összefüggések megértése azért is lényeges, mert a tőkések a Wall Street, a londoni City, Frankfurt felhőkarcolói vagy Sanghaj gombamód szaporodó irodaházai fedezékéből habozás nélkül arra használták fel a gazdasági válságot, hogy forradalmi hatalmukat a tájban és az azt támogató politikai-gazdasági viszonyokban megszilárdítsák.

\*

Ebben a tanulmányban amellet érvelek, hogy bár a burzsoázia – legalábbis annak egy része – szükségszerűen forradalmi osztály, egyben konzervatív osztály is, amely a táj értékeinek megőrzésére törekszik, még akkor is, ha ez számára nem minden esetben előnyös. Úgy vélem, e folyamatok vizsgálatára az egyik legalkalmasabb helyszín Kalifornia állam és annak agrártájai.<sup>3</sup> Ennek megértéséhez vissza kell lépünk az 1930-as évekbe.

Cletus Daniel munkatörténész – akinek *Bitter Harvest* című könyve (1981) mindmáig a legjobb elemzés a XX. század eleji kaliforniai

mezőgazdasági munkásfelkelésekről – az 1933-as esztendőöt „nagy fölfordulásnak” (*Great Upheaval*) nevezte. Ebben az évben minden korábbit meghaladó számú sztrájkok voltak, ami a kaliforniai földbirtokosok és szövetségeseik meglepően erőszakos ellenállását váltotta ki. Mindazonáltal, a nagy fölfordulás címkéje ráhúzható a teljes forradalmi évtizedre, mivel a munkásokat harciasságra kényszerítették. A fizetéseket, a lakhatási és munkakörülményeket érintő eredmények után – amelyek az 1913-as wheatland-i komlóházadás, illetve az I. világháború időszakában az agrárszektorra érintő munkaerőhiány nyomán születtek – a korai 1920-as évek általános deflációja a mezőgazdaságban és a bevándorlási törvény 1924-es módosítása, amellyel nagyszámú mexikói paraszt érkezett Kaliforniába, kialakítva az új mezőgazdasági munkásosztályt – erodálta ezeket az eredményeket. Az 1920-as évek végére pedig kivételesen durva kizsákmányolás és a bővülő mezőgazdasági *vállalati* tőkésosztály soha nem látott meggazdagodása volt látható (McWilliams 1939; Mitchell 1996). A családi gazdaságokkal szemben, a vállalatok szerepe korábban is jelentős volt az államban, amit az 1920-as évek folyamatai tetéztek: az óriásfarmok a kisgazdálkodók rovására nőttek, a kisbirtokosok a pénzügyi innovációk révén lényegében a bankok által uralt „részesaratókká” váltak (Henderson 1998). A következmények egyértelműen megnyilvánultak a tájban. Ahogy Kalifornia híres kritikusa, Carey Williams (1939) megfogalmazta: „a mintázat” – a farmok gyárakká alakulása – állandósult; az agrárszektor kapitalista formája helyben rögzült. Jó indikátora ennek, hogy míg az 1930-as években az átlagos kaliforniai birtokméret kismértékben elmaradt az országos átlagtól – nagyrészt a szarvasmarha-telepek nagyszámú jelenléte miatt a Sziklás-hegység államaiban, mint Nevadában vagy Wyomingban –, addig a földek értéke az országos átlag háromszorosra, az egy hektárra vetített értéktermelés pedig az országos átlagos kétszerese volt (Mitchell 2011). Az extenzív marhatartás és rétgazdálkodás Kaliforniában is elterjedt volt, de alapvetően egy *intenzíven* megművelt tájról beszélhetünk. Bár az 1930-as évek válságidőszaka és a nagy fölfordulás érezte a hatását, a profitabilitás azonban így is kiválóan alakult: 1940-ben az egy birtokra jutó jövedelem kétszerese volt az országos átlagnak.

A *nagy fölfordulás* valójában 1928-ban kezdődött, amikor a mexikói munkások gyakran kommunisták által vezetett, harcias szakszervezetekbe szerveződtek a folyamatosan csökkenő bérek és az egyre romló életkörülmények miatt – amely körülmények a kaliforniai

agrártáj vállalati konszolidációját és megdöbbentő profitjait lehetővé tették (Bardacke 2011; Daniel 1981). A szövetségi állam egészében a sztrájkhullámokra japán, filippínó, valamint a prériterületekről érkező, fehér munkaerő beáramlásával válaszoltak, akik 1933-ra elárasztották Kaliforniát. Ez az év emlékezetes lett mind a munkásság harciassága, mind a tőkésék erőszakos cselekedetei miatt. A leghíresebb sztrájk ősze a gyapotföldeken, Corcoran városában kezdődött, több száz négyzetmérföldre terjedt ki, és mintegy 75 ezer ember csatlakozott hozzá. Az események során létesült sátoztáborok a szerveződés központjaivá váltak (1. ábra), a földtulajdonosok által toborzott zsoldosok sztrájkolókat gyilkoltak; mindezt többen nyílt hadviselésnek írták le (2. ábra) (Mitchell 1996). Ahogy Cletus Daniel (1981) fogalmaz, ez az időszak nyílt *osztályharc* volt, ahol a termelők minden eszközzel harcoltak az általuk kialakított táj nyereségességének megőrzése érdekében.

Az erőszakhullámra a progresszív *New Deal*-t folytató szövetségi állam a termelők hatalmának és a mezőgazdasági termelés szerkezetének kivizsgálásával reagált, ami a tájba való közvetlen beavatkozáshoz vezetett. A szövetségi munkástáborok kialakításával javítani kívánták a munkások életkörülményeit (ezzel részben megszüntetve a sztrájkot kiváltó tényezőket), a munkások erősebb jogvédelemhez jutottak, támogatást nyújtottak a munkaerő újratermelési költségeihez (a termelők pedig alacsonyban tarthatták a béreket), részben pedig rationa-



1. ábra: Corcorani gyapotsztrájkolók tábora, 1933. Amikor a sztrájkolókat elűzték a termelők földjein lévő táborokból, ehhez hasonlókat hoztak létre, amelyek a szerveződés központjaivá váltak. (A fényképet a Bancroft Library, University of California, Berkeley engedélyével közöljük.)



2. ábra: Felfegyverzett farmerek csoportosulnak a sztrájkolók gyűlése közelében Pixley-ben, az 1933-as gypotsztrájk idején (A fényképet a Bancroft Library, University of California, Berkeley engedélyével közöljük.)

lizálták az irracionálisnak elgondolt munkaerőpiacot (Mitchell 1996; 2012b). A munkások életkörülményeire és jogvédelmére a táborok pozitív hatást gyakoroltak – így a termelők hosszú időn át küzdöttek azért, hogy a munkástáborok megszűnjenek vagy teljes mértékben irányításuk alá kerüljenek –, viszont ironikus módon a táborok egyik fő funkciója az lett, hogy a nagybirtokosok *megőrizzék* a felügyeletet a tájban és a fölött, azaz meglétük *támogatta* és állandósította a fennálló agrártermelési rendszert (Mitchell 2012b).

1939-re számos termelő, valamint olyan vezető kritikusok, mint Carey McWilliams – aki akkoriban a Culbert Olson vezette „kis New Deal”-politikát folytató kaliforniai kormány munkástábor-szabályozásért és a mezőgazdasági munkaerő kérdéseire felelős tagja volt – meg voltak arról győződve arról, hogy a kaliforniai mezőgazdasági tájban radikális, ha nem forradalmi változások történnek. Több mint egy évtizedes, folyamatos, erőszakos szembenállás, részben sikeres szakszervezeti tevékenység (főleg a kommunistákhoz tartozó szer-

vezetekben), a munkaerő demográfiai összetételének megváltozása (az 1933-as nagy fölfordulást követő, mexikóiakat és mexikói-amerikaiakat érintő deportálások, valamint a prérítterületekről érkező fehér munkások érkezése), az állam többléptékű szerepvállalásának fokozódása a mezőgazdaságban (finanszírozás, marketing, árszabályozás, támogatások, termelési kvóták, munkástáborok építése, a tőke megszilárdítása az agrárszektorban, a termelők és szállítók szervezetek megerősítése, földmunkás-egyesületek, marketingszövetkezetek, szakosodott termelői tanácsok stb.) különösen McWilliams (1939) számára a *szocializált* mezőgazdasági termelési rendszer irányába tett lépéseknek látszottak.

McWilliams 1939-es *Factories in the Field* című munkájában kifejtette, hogy a kaliforniai mezőgazdaság *akkorra már* jelentős részben kollektivizálódott, és csupán az volt hátra, hogy az „anakronisztikus tulajdonosi rendszert” – azaz a kapitalista magántulajdont – felszámolják, s ezzel „Kalifornia farmokkal tűzdelt völgyei sikeressé válhassanak” (McWilliams 1939, 325). Javaslatá szerint, a kisajátítás első lépése a munkavállalók szerveződésének további erősítése – azaz az irracionális munkaerőpiac elleni fellépés –, a munkáshatalom erősítése, a mezőgazdasági termelést a magántőke és képviselői nélkül is megszervezni képes intézmények (munkások által irányított szövetségek) létrehozása.

Egy ilyen forradalom és egy ilyen, a gazdasági és a társadalmi berendezkedést alapjaiban megváltoztató, radikális beavatkozás nem volt elképzelhetetlen,<sup>4</sup> ugyanis sok szempontból a kaliforniaiak állandó forradalmárként aposztrofálták magukat. Kalifornia államot egy kalandor „ellenállási” céllal, a mexikói gyarmati uralom ellenében hozta létre, ahová az emberek az életet újra feltalálni, új világokat létrehozni, újrakezdeni érkeztek. Az állam e törekvések és sikerek törmelékein nyugszik (Starr 1973; 1985). A kaliforniai agrártáj is kivette a részét a forradalmi átalakulásokból. Ilyen volt a sokféle őslakos nép vadászó-gyűjtögető társadalmi berendezkedéséből a spanyol missziókhoz köthető, őslakos rabszolgamunkát alkalmazó gyümölcs- és gabonatermesztésbe való átmenet. Ezt követte a mexikói időszakban a hatalmas területeken zajló, szintén rabszolgamunkát hasznosító szarvasmarha-gazdálkodás. Az 1870–1880-as években az akár 150 ezer hektáros búzatermelő nagygazdaságokon alapuló agrárrendszer volt jellemző – ebben a radikális reformer Henry George szerint (idézi McWilliams 1939, 25), a házak „nemkívánatos elemek voltak.” Az 1890-es évek végén a kisebb területű, tőkeigényesebb

gyümölcsstermesztésre álltak át, amelyről a történész Kevin Starr (1985, 134) nem teljesen pontosan azt állította, hogy „a felelős földhasználatot tükrözik, a prudens tőkeellátottságot, a termelők közötti szövetséget [ ... és] mindenek felett a vidéki polgárságot az otthon fontosságával, iskolák, templomok és könyvtárak alapításával, a szociális és a szabadidős tevékenységek ösztönzésével, amelyek teljes ellentétben állnak a vadnyugati hozzáállással”, amely tíz évvel korábban jellemezte a búzatermelő nagygazdaságokat. Végül a XX. század első felének öntözéses, monokultúrás, iparosított, munkaintenzív mezőgazdasága következett (3. ábra). Mindezen átalakulásokban közös, hogy a szabadnak tartott munkaerő által és kárára történtek (Almaguer 1994; Street 2004; Walker 2004). Korábbi sivatagok virágzó termelésnek adtak otthont; az öntözővizet gyakran ezer kilométeres távolságról szállították; tavakat csapoltak le és alakítottak át termőterületté; ezen kívül új technológiákat vezettek be, elsőként alkalmaztak sikerrel mesterségesen előállított gyom- és rovarirtókat, valamint műtrágyákat.



3. ábra: Családi betakarítás egy hatalmas répa földön az Imperial-völgyben, 1939-ben. A gazdasági világválság után a kaliforniai mezőgazdaság súlya alapján gondolhatta Carey McWilliams, hogy az megérett a forradalmi változásra. (Dorothea Lange fényképe, Prints & Photographs Division, FSA/OWI Collection, LC-DIG-fsa-8b33207 Library of Congress Washington, D. C.)

1880-ban Marx azt írta amerikai levelezőpartnerének, Friedrich Sorgénak, hogy „Nagyon örülnék, ha előkerítenél nekem valami tiszteséges (tartalmas) dolgot a kaliforniai gazdasági állapotokról [ ... ], mert a tőkés centralizáció okozta átalakulás sehol másutt nem ment végbe ilyen szemérmetlen módon és ekkora gyorsasággal” (Marx 1975 [1880], 474). Hatvan évvel később, a világválság után és a világháború előtt sem láthatta volna másként. Kevin Starr ugyan „felelős földhasználatról és prudens tőkeellátottságról” ábrándozott, de a kaliforniai agrárgazdálkodás erősen koncentrált, folyamatosan változó ágazat volt, az ezzel együtt járó átalakulásokkal. Mindazonáltal 1939-ben McWilliams úgy látta, hogy a központosítás oldódásnak indulhat, a tájat pedig át lehet alakítani úgy, hogy ne a tőkés uraiknak, hanem a termőterületeken és a virágzó tengerparti városokban dolgozó embereknek az érdekeit szolgálja. Az átalakulás lehetőségét növelte, hogy amint a 2. világháború jobban érintette az Egyesült Államokat, a központi tervezés nemcsak szükségesnek, hanem egyenesen jó megoldásnak látszott.

Mindazonáltal nem kellett volna annak látszódnia.

\*

A második világháború végével a McWilliams által megjósolt forradalmi változások lehetősége – amelytől sok termelő igencsak félt – lényegében megszűnt. Egy nemzedékkel később, az 1960-as években, amikor Cesar Chavez *United Farm Workers* nevű szakszervezete ismét a szántóföldekre irányította az országos és a nemzetközi figyelmet – erre nem volt példa a nagy fölfordulás évtizede óta –, az intenzíven kapitalista, erősen iparosodott, mélyen kizsákmányoló mezőgazdasági „mintázat” elmélyült, megszilárdult, és mindent még elérhetetlenebbé tett (Walker 2004). A táj persze folyamatosan változott – bizonyos értelemben a 2. világháború utáni kaliforniai mezőgazdaság csúcstechnológiai csoda és rendkívül dinamikus termelési tér volt (és maradt) –, de a fordulat nem történt meg (4. ábra). A mezőgazdasági táj fennmaradásának fő oka a munkaviszonyokban bekövetkezett forradalom volt – a forradalom a munkaviszonyokban, amely állandósította a táj konzervatívizmusát.

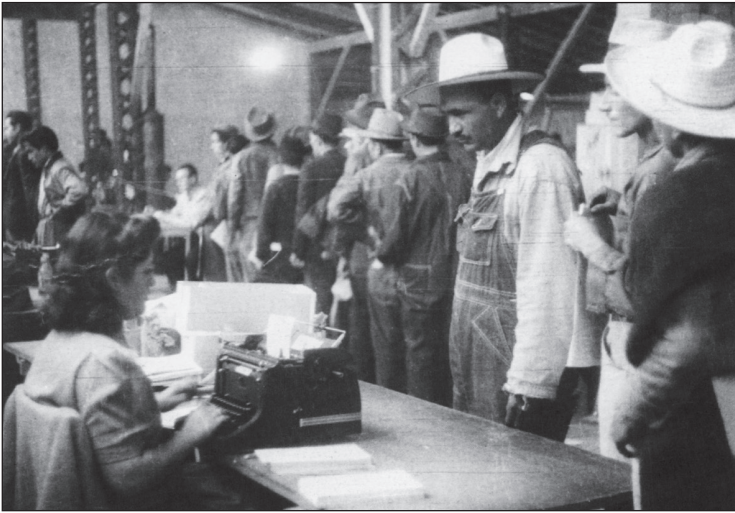
Amikor elkezdtem tanulmányozni a kaliforniai agrártájat, a munka, a tőke és az állam közötti, a tájat formáló küzdelmeket, a *The Lie of the Land* (1996) című könyvben kicsúcsosodó kutatásomban nyilvánvalónak tűnt, hogy a munkaviszonyok, a tőkeformák, az állam felépítése vagy az állam feletti ellenőrzés bármelyikének ra-



4. ábra: Végtelen paradicsomföld, nem messze Pattersontól (San Joaquin-völgy), 2007. A paradicsom-betakarítás nagy része gépesített, de munkások továbbra is szükségesek a gépek és futószalagok felügyeletére, a teherautó-vezetésre és néha a termés válogatására is. (Don Mitchell fényképe.)

dikális változása az egész rendszer hatalmas átalakulásához vezet. A tőke vagy az állam számára ezért volt olyan fontos a munkaerő ellenőrzése. Carey McWilliams ezért gondolta, hogy a tőke feletti ellenőrzés – a „kollektivizálás”, ahogy ő hívta – létfontosságú lett volna, hogy Kalifornia mezőgazdasági völgyei „sikeressé válhassanak”. A könyvben a történet elbeszélését 1942-ben fejeztem be, amikor az Egyesült Államok belépett a háborúba. Tudtam, hogy abban az évben a munkaviszonyok radikálisan átalakultak; a szántóföldeken dolgozó munkaerő kizsákmányolásának korábbi szervezési módja megszűnt. Az Egyesült Államok egy erősen ellenőrzött, nem szabad idénymunkás-sereget hozott be egy nagyléptékű, akkor indított program keretében (5. ábra). A program példátlan mértékű állami szerepvállalást jelentett a munkaerő közvetítésében, elszállásolásában és szabályozásában – lényegében állami irányítást a munkaerőpiacon –, valamint a mezőgazdasági tőke még *mélyrehatóbb* megszervezését. A *bracero program*, ahogy az úgynevezett „vendégmunkás”-program ismertté vált, háborús idők alatti szükségprogramként indult, de 1964-ig működött; Kaliforniában a mezőgazdasági munkaviszonyok egy korszakát képviseli.<sup>5</sup>

Így amikor elkezdtem a kutatást, amely a *They Saved the Crops: Labor, Landscape, and the Struggle over Industrial Farming in Bracero-Era California* (Mitchell 2012b) című műben csúcsonodott ki, azt feltételeztem, hogy fennállása során a bracero program forradalmi – vagy



S. ábra: Az első bracerók vizsgálata és adminisztrálása a mexikóvárosi nemzeti stadionban, mielőtt északra, az Egyesült Államokba szállították őket a háború alatti betakarítási munkákra. (Hermanos Mayo fényképe. Hermanos Mayo fond, Archivo General de la Nación, Mexikóváros.)

legalábbis alapvetően átformáló – hatású volt a kaliforniai tájra nézve. A bracero program sok szempontból valóban forradalmi volt: máig érezteti hatását a bevándorlási politikán, a munkaerő-közvetítők és a munkaügyi társulások mint „hivatalos” munkaadók szerepéről szóló vitákban (és amit ez jelent a munkavállalói jogok és a szerveződési lehetőségek szempontjából), és a mára már globálissá vált vendégmunkás-programok modelljeként szolgál, amely beférkőzött olyan iparágakba, mint a gondozás és az oktatás, az építőipar és a szállítás, a gyógyászat és a fogorvoslás, a húsfeldolgozás és (továbbra is) a mezőgazdaság. De főként azért volt forradalmi, mert a mezőgazdasági rendszer fejlődésének egy ígéretes időpontjában – amikor a rendszer a válság közepette megérett a forradalmasításra – a mezőgazdasági munkások további szerveződését ellehetetlenítette – pedig McWilliams érvelése alapján ez lett volna az első, döntő lépése a táj forradalmasításának.

Ez az eredmény nem csak a jó megérzésen alapult. Először is, a termelők hozzáférése a hatalmas mexikói munkaerő-állományhoz a háború kezdetén aligha volt garantált, amint az sem, hogy a munkaerő ennyire kiszolgáltatott és nem szabad állapotban fog érkezni. A mexikói munkaerő behozatalát 1940-ben kezdték követelni: Te-

xas, Arizona és Kalifornia gazdálkodói petíciót adtak be a szövetségi kormányhoz, hogy engedélyezzék a mexikói toborzást. A növekvő munkaerőhiányra hivatkoztak, hiszen az európai hadigazdaság fel-futása és az esetleges amerikai hadba lépésre való felkészülés miatt nőtt a termelés (Rasmussen 1951, 200; Scruggs 1960). De egy sor vizsgálatból kiderült, hogy az 1940-es – és az 1941-es és 1942-es – aratáskor – vagyis azután, hogy az Egyesült Államok hivatalosan belépett a háborúba, és sok dolgozót felszívott a védelmi ipar – pusztán pár esetben, néhány mezőgazdasági körzetben volt munkaerőhiány. Egészében véve, belföldi mezőgazdasági munkásokból nem volt hiány – valójában többlet volt.<sup>6</sup> A térbeli eloszlással volt a probléma. Különösen a vándorló aratómunkások tudtak nehezen utazni az üzemanyag- és autógumi-jegyrendszer miatt, de hiány nem volt. A termelők, főleg Kaliforniában, jól szervezettek voltak, és valódi politikai erőt képviseltek; Richard Walker (2004, 149) szerint, Kaliforniában a termelők politikailag „nyeregben voltak”. Úgyesek felnagyították a munkaerőhiánnyal kapcsolatos félelmeket, ahogyan a hadiipar bővült, és amellet érveltek, hogy a hiány akadályozza a háborús erőfeszítéseket. Folyamatos volt a figyelemfelkeltés, illetve a lobbitevékenység a munkaerő importálásáért. 1942 késő tavaszán az Egyesült Államok tárgyalásokat kezdeményezett Mexikóval egy kétoldalú munkaerő-behozatali programról. Még abban az évben befejezték a tárgyalásokat, és az első munkásokat szeptember végén kiszállították Kalifornia cukorrépa-területeire, ahol munkaerőtöbblet volt (Rasmussen 1951; Scruggs 1960) (6. ábra).<sup>7</sup>

Hősökként üdvözölték, vacsorameghívásokkal és felvonulásokkal ünnepelték őket – lényegében háborús munkások voltak, sikeres bizonyítékai Franklin Delano Rooseveltnak elnök Latin-Amerikában megvalósított jószomszédi politikájának. A munkások számára ez a fogadtatás csak hab volt a tortán, hiszen a nemzetközi megállapodás feltételei szerint, úgy tűnt, az amerikai történelem legjobban tartott mezőgazdasági munkásai lesznek (Rasmussen 1951; Scruggs 1988). A nemzetközi megállapodás feltételei szerint, a bracerókat a mexikói munkatörvénykönyv védte (amely jóval szigorúbb volt, mint az Egyesült Államoké, s amely nem vonatkozott a mezőgazdasági munkásokra), a belföldi munkásokéval megegyező fizetési feltételekkel, garantált 30 centes órabér mellett (ebben az időben sok kaliforniai mezőgazdasági munkás kevesebbet keresett ennél), legalább a munkaidő 75%-ában garantálták a munkát és a megélhetést biztosító bért fizettek, ha nem volt ennyi munka (ez egyfajta munkanélküli-biztosí-



6. ábra: Az első bracerók megérkeznek Stocktonba, 1942. szeptember 29. (Dorothea Lange fényképe. Dorothea Lange-gyűjtemény, Oakland Museum of History, Oakland.)

tás, amely példa nélküli volt az amerikai mezőgazdasági munkásság történetében), a belföldi munkásokkal „egyenértékű” lakhatási lehetőségeket kaptak, napi háromszori étkezéssel (vagy támogatást adtak, amennyiben magukra szerettek volna főzni), valamint garantálták a munkáltató által fizetett foglalkozás-egészségügyi biztosítást (ez is egészen kivételes juttatás) és a nem foglalkozás-egészségügyi biztosítást (a bérekből való kisebb levonással). Bár el voltak tiltva a sztrájktól, a bracerókat sztrájktrökönek sem használhatták fel. A megegyezés részeként, az Egyesült Államok szövetségi kormánya volt a hivatalos munkáltató (amely alvállalkozói szerződést kötött a termelők társulásaival), amely kötelezte a termelőket a szerződés rájuk eső részének betartására; a mexikói kormány az Egyesült Államokban levő konzulon keresztül a munkások képviselőiként léphetett fel.

A mexikói munkások számára ez papíron egy rendkívüli megállapodás volt. A termelők folyamatosan panaszkodtak, hogy kötelesek

jobban bánni a Mexikóból behozott munkásokkal, mint hazai társaikkal. De ahogy az egyik legelső bracero, Octavio Rivas Guillen írta néhány hónappal megérkezése után, „a valóság gyorsan utolért minket”.<sup>8</sup> Ez a valóság magába foglalta a termelők valamennyi lopási és csalási módszerét (az állammal összejátszva, a bracero program ugyanis velejéig korrupt volt elejétől a végéig), a munka- és életfeltételek sokszor megdöbbentőek voltak (a hazai munkásokéval azonos lakhatás biztosítása igazából egy rossz vicc volt) (7. ábra). A mexikói konzul legalábbis figyelmetlen volt, és mivel a szorgalmasan termelt bracero (és belföldi) munkaerőtöbblet azt jelentette, hogy a panaszkodókat könnyedén deportálták vagy megbüntették, nagyon kevés munkavállaló kért jogorvoslatot (Anderson 1964).

Bármennyire is kifogásolták a termelők a bracerok számára biztosított jogi védelmet, gyorsan rájöttek arra, hogy ezeket könnyű kikerülni (State of California 1961), és bármilyen is a hivatalos rendelkezés,



7. ábra: Kunyhótelep Sacramentóban az 1930-as évek közepén. A belföldi mezőgazdasági munkások gyakran ilyen közösségekben laktak, amikor a kaliforniai betakarításokon dolgoztak. A termelők által létrehozott táborokban ritkán voltak jobb körülmények. A bracero program kritikusai és szószólói is elismerték, hogy a hazai munkásokkal azonos lakhatási feltételek biztosítása igen rossz körülményeket jelentett. (Harry Drobishnak tulajdonított fénykép. A fényképet a Bancroft Library, University of California, Berkeley engedélyével közöljük.)

a braceroók szinte teljesen *ellenőrizhető* munkaerőt képviseltek – amit Carey McWilliams később úgy fogalmazott meg, hogy valóra vált „a termelők álma” (idézi Calavita 1992, 21). Valóban, a munkaerő feletti ellenőrzés a termelők Szent Grálja volt. A munkaügyi közgazdász, Lloyd Fisher 1953-ban bemutatta, hogy az elemzések nem voltak pontosak: a termelőknek nem *olcsó munkaerőre* volt szükségük, hanem az ellenőrzés és a rugalmasság együttesére (Fisher 1953). A bracero program pedig biztosította ezt. Nemcsak azért, mert a nemzetközi egyezmény rendelkezéseit (és a kapcsolódó törvényeket) könnyű volt megkerülni, hanem főként azért, mert a munkások nem mozoghattak szabadon. Amikor a braceroók megérkeztek az Egyesült Államokba (olyan folyamat után, amely megfosztotta őket minden hatalmuktól és méltóságuktól – Anderson 1964; Gonzales 2006), a termelők társulásainak adták át őket. Nem volt választásuk, hogy melyiknek. Bár visszautasíthatták a beosztást, ekkor valószínűleg hazaküldik őket. A termelők társulásai ezután a munkásokat az egyes farmokra osztották be. A munkások itt is visszautasíthatták a beosztást, azt kockáztatva, hogy visszaküldik őket Mexikóba. Az így beosztott munkások nem válhattak jobban fizető vagy jobb munkafeltételeket biztosító munkahelyekre. Nem volt beleszólásuk a szerződésük feltételeibe (valójában nem is voltak szerződő felek). Ahogy a korábbiakban megjegyeztem, és ahogy Fisher (1953, 124) bemutatta, a braceroók nem szabad munkások voltak, így nem hallhatták a „hajógyár szirénhangjait,” amely jobb fizetést, jobb feltételeket és biztosabb munkát jelentett volna. Nem volt mobilitási lehetőségük még annak ellenére sem, hogy – egy elemzés (Grove 1996) szavai-  
val élve – rendkívül mobil, „a kormány által intézett munkaerőpiaci biztosítékként” voltak használhatók. Ahogy egy munkaügyi aktivista, Ernesto Galarza 1949-ben megfogalmazta, „biztos, ami biztos” munkaerő voltak.<sup>9</sup>

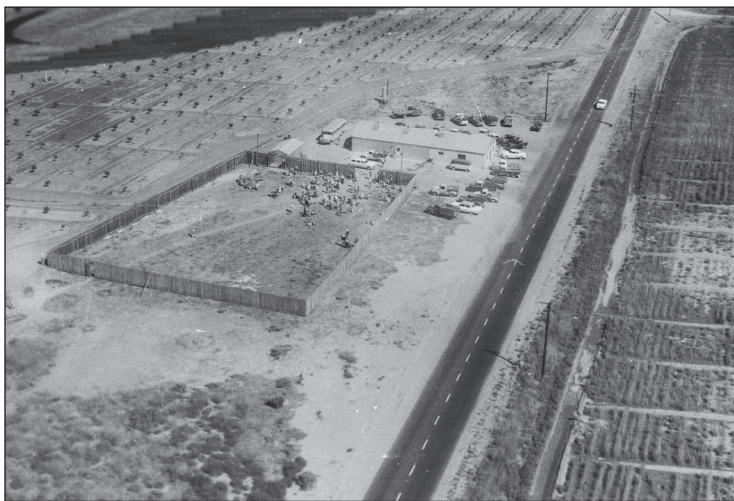
A mobilitás hiányának, a nem szabad munkának és a „biztos, ami biztos” foglalkoztatásnak radikális hatásai voltak. A hivatalosan meghatározott munkabér ellenére a bérek csökkentek: egy 1959-es jelentés szerint a mezőgazdasági bérek az Egyesült Államokban 14%-kal emelkedtek 1953 és 1958 között, de azokban a térségekben, ahol braceroakat dolgoztattak, csökkentek vagy nominális értéken stagnáltak (ami reálértéken csökkenést jelent).<sup>10</sup> A csökkenés jelentős is lehetett: 1952-ben a kaliforniai mezőgazdasági bér az ipari bér 41,5%-a volt; 1959-ben már csak 28,6%-a. San Diego városában ugyanebben az időszakban az ipari bérek 42,4%-kal emelkedtek, a

mezőgazdasági bérek San Diegóban és Riverside megyében nem változtak.<sup>11</sup> A paradicsomszedőknél 1951-ben, amikor a Közpon-ti-völgy terményeit szinte teljesen hazai munkások takarították be (néhány bracero kivételével, akiket illegálisan sztrájtörőnek használtak), a bérek 15 cent és 18 cent között mozogtak 50 font tömegű dobozonként. 1952-ben, amikor a bracerókat nagyszámban kezdték foglalkoztatni a paradicsom betakarítására, a bérek 12 cent, a következő évben pedig 11 cent környékére süllyedtek, és ott is maradtak egészen 1958-ig, amikor 12 centre emelkedtek. Reálértéken a bérek 61%-kal csökkentek 1951 és 1958 között.<sup>12</sup>

A bérek azért csökkentek, mert a munkára kényszerített braceroék „uralkodóvá váltak” a betakarításban. Az „uralomnak” sajátos jelentése volt a bracero programban. Ez akkor lépett fel, ha „a hazai fizetett dolgozók kevesebben vannak, mint 200 fő, és részarányuk alacsonyabb 25%-nál, az összes hazai és szerződéses alkalmazottat figyelembe véve. (Vagyis a két feltétel együttesen számít.)”<sup>13</sup> Valóban, a két feltétel együttes teljesülésének jelentősége volt. A betakarításban foglalkoztatott 2000 munkás 89,9%-a lehetett bracero, és az aratásban még így sem lettek volna hivatalosan „uralkodók”. A San Joaquin-völgyben a paradicsom betakarítására például 10 300 munkásra volt szükség 1960-ban. 98,1%-uk bracero lehetett, és még így sem számított volna úgy, hogy ők uralják a betakarítást. Ennek ellenére 1957 szeptembere és decembere között az Egyesült Államok Munkaügyi Minisztériumának számításai alapján, 37 mezőgazdasági körzetet uraltak hivatalosan is a braceroék.<sup>14</sup>

A hivatalosan elismert uralomnak következményei voltak. Olyan állapotot teremtett, amelyet „káros hatásnak” neveztek a bérekre, az élet- és munkafeltételekre nézve, a hazai munkások munkába állási lehetőségeire és így tovább. A munkaerő-behozatal „káros hatását” kifejezetten tiltotta az egyesült államokbeli törvényi szabályozás és a nemzetközi megállapodás. És mégis, a káros hatás nem volt elkerülhető a program működtetése során (State of California 1961; 1963). Amikor a káros hatás megvalósult, család módon *még több* braceroót kellett behozni, még több haszonnövény és még több körzet esetében növelve az „uralmat”, a behozott, munkára kényszerített braceroókkal kiszorítva a „szabadnak” feltételezett hazai mezőgazdasági munkásokat (8. ábra). Lássuk, hogyan is történt mindez!

A 78. közbjogi törvény 503. szakasza – amely 1951-től 1964-ig szabályozta a programot – törvénybe iktatta a braceroók behozatalának feltételeit. Akkor lehetett őket behozni, ha a Munkaügyi Államtit-



8. ábra: A palánkkal körülvett területen bracerókat „szállásoltak el”, mielőtt és miután különböző farmokra vitték őket dolgozni. Jól látszik a tájban, hogy milyen mértékben bizonyultak nem szabad munkaerőnek. (Ismeretlen fényképész. A fényképet a Department of Special Collections and University Archives, Stanford University Libraries, Stanford engedélyével közöljük.)

kárság úgy határozott, hogy (1) nincs „elegendő hazai munkás, aki képes és akar dolgozni, valamint megfelelően képzett [...], akkor és ott, ahol szükség van rá;” (2) a behozatal nem hat károsan a hasonló munkakörben foglalkoztatott hazai mezőgazdasági munkások béreire és munkafeltételeire;” és (3) „ésszerű erőfeszítéseket” tettek, hogy „hazai munkásokat találjanak az adott munkára, hasonló béreket és munkaóraszámot ajánlva nekik, mint a külföldi munkásoknak.”<sup>15</sup> Ahogy Ernesto Galarza (1964, 200, 201) bemutatta, bármi is volt az 1. és a 2. bekezdéssel a szándék, a 3. bekezdés garantálta a „káros hatást”. E bekezdés szerint „a hazai munkások védelmét biztosítja, hogy munkavégzési lehetőséget kell felajánlani számukra” a bracero munkaerővel azonos bérezés mellett. Ha nem fogadták el ezt az ajánlatot, akkor az 1. bekezdés feltétele valósult meg: nem akartak munkát. A 2. bekezdés feltételét is könnyű volt biztosítani: valójában a program futamideje alatt szinte *elkerülhetetlen* volt, hogy *ne* legyen „hazai munkás hasonlóan foglalkoztatva”. Edward Hayes szavaival élve, aki egyike volt a programot átlátó kormányzati alkalmazottaknak, „az uralom gombamód szaporodott”.<sup>16</sup>

Valóra vált „a termelők álma”. A Carey McWilliams által remélt fordulat helyett a bracero program elmélyítette és megszilárdította a rendszerszintű termelői dominanciát a mezőgazdasági tájban. Egy példával illusztrálom ezt. Ahogy a 2. világháború véget ért, a kaliforniai és arizonai salátatermelők összehangolt erőfeszítéseket tettek a jelentősebb betakarítási munkafolyamatok gépesítésére. Különösen arra törekedtek, hogy a salátacsomagolást a csomagolóházakból – ahol jellemzően szervezett munkásnők dolgoztak – áthelyezzék a földekre, ahol a munkavállalók nem voltak megszervezve és a béreik is jóval alacsonyabbak voltak (Chanin Glass 1968; Friedland et al. 1981; Petrick 2006). Érdekes a technikatörténet is, hiszen a váltást a vákuumhűtés kifejlesztése tette lehetővé. Fontos azonban, hogy a gépesített betakarítás és a földeken végzett csomagolás *növelte* a munkaerőigényt. A betakarítógép munkaszélessége tizenkét salátaágys, vagyis 24 sor saláta volt (9. ábra). Egy géphez harmincnégy munkásra volt szükség (beleértve a gép vezetőjét és a teherautó sofőrjét). Tizenkét munkás – mindegyik ágyáshoz egy – sétált a gép előtt és vágta le a salátafejeket, majd elhelyezte őket az ágyás közepén. Nyolc munkás követte őket, akik felvették a salátafejeket, és elhelyezték a gép egyik szállítószalagján. Másik nyolc munkás a gépen ült, megfogta az előtte elhaladó salátafejeket, ládába tette őket. Az üres ládákat a gépet kísérő teherautó hátuljában álló munkás adagolta egy másik szállítószalagon. Amikor a ládák tele lettek, lecsúsztak a szalagon a csomagológéphez. Két munkás levette őket a gépről és visszahelyezte a teherautóba. A megrakott teherautó a vákuumos hűtőberendezéshez hajtott. Míg ez az eljárás kismértékben gyorsította a betakarítást – amelyhez korábban kevesebb, mint 20 munkásra volt szükség 12 ágyás esetén –, az eljárás bevezetésének igazi oka a csomagolóházi munka megszüntetése volt, amivel a kapcsolódó költségeket csökkentették (főként azért, mert a vákuumos hűtőgép alkalmazása lehetővé tette kartondobozok használatát, a fából készült ládák helyett).

A *szántóföldi* munkások béreinek emelkedniük kellett volna – mivel nagyobb igény volt rájuk, mint valaha; és ne tévesszük szem elől azt sem, hogy a salátafejek levágása és csomagolása magasan képzett munkaerőt igényel (Bardacke 2011). De nem emelkedtek. Csökkentek. Bár néhány csomagolóházi dolgozó dicséretesen küzdött, hogy munkát szerezzen magának a földeken – a salátatermelők törekvése, hogy egyszerűen kizárják a hazai *női* munkásokat a földekről, komoly vitához vezetett, amelyben történetesen a női munkások nyertek. Csakhogy ez pirruszi győzelem volt: legalább 34, de akár 46%-kal



9. ábra: Saláta-betakarító gép és személyzete munkában, Salinas-völgy, 1956. (Leonard Nadel fényképe, Division of Industry, National Museum of American History, Behring Center, Smithsonian Institution, Washington, D. C.)

is csökkenhetett a bérük, miközben nehezebb, több szakértelmet igénylő munkát végeztek, a munkát egy gép *irányította* és nem a munkások kezűgyessége és tehetsége (Chanin Glass 1968, 26). Sok csomagolóházi munkás egyszerűen nem fogadta el a nehezebb munkát, amely felett kevesebb ellenőrzése lett volna, olyan mértékű fizetésért, amelyet a termelők a nem szabad braceróknak fizettek. Ezen a ponton pedig megvalósult az 503. szakasz 3. bekezdésének feltétele. 1950-ben, amikor az elsődleges salátatermesztő körzet, a Salinas-völgy földjein a gépi csomagolás még a kezdeti fázisában volt, a szezonális munkásoknak csupán 4%-a volt bracero. 1953-ra, ahogy a földeken végzett csomagolás terjedt, ez 50%-ra emelkedett. 1955-re, amikor a termények 95%-át csomagolták a földeken, a munkások 75%-a volt bracero – az ültetést, ritkítást, vágást és csomagolást egyaránt figyelembe véve (Chanin Glass 1968, 26; Petrick 2006, 280; State of California 1961, 103).

Mondhatnánk – és sokan mondták is –, hogy a kaliforniai salátaipart forradalmasították, amikor az 1950-es években bevezették a gépesített szántóföldi csomagolást és a vákuumos hűtést. A munkafolyamatot nagyrészt tényleg forradalmasították. Valamennyire a gazdaság szerkezetét is, mivel a vákuumos hűtőberendezéssel rendelkező termelők-szállítók – a nagy termelők a völgyben – megszilárdították *monopszón* uralmukat, és mivel a pénztőke erősebbé vált (a betaka-

rítógép drága volt és jelentős kölcsönöket igényelt a megvétele, a hűtőgépekért előre kellett fizetni és így tovább – ezek mindegyike feltételezte a pénztőkéhez való hozzáférést). De ezt a forradalmat az tette lehetővé, hogy látszólag korlátlan, erőteljesen ellenőrzött és főként kiszámítható munkaerőhöz biztosított hozzáférést – a forradalom tehát egyáltalán nem a viszonyok megváltozását, hanem a relatív értéktöbblet kapitalizmusban szükségszerű biztosítását jelentette. A salátabetakarítás gépesítésének ilyen gyors elterjedése lehetetlen lett volna a bracero munkaerő nélkül; nem lett volna lehetőség a nagy termelő-szállítók hatalmának kiterjesztésére és megszilárdítására sem, amellyel teljesen uralmuk alá hajtották a tájat és az utolsó fillért is kiszedték belőle.

\*

Hogyan segíti mindez a táj és a forradalom közti kapcsolat megértését? A munkaviszonyok forradalma – a nem szabad munkaerő a bracero programban – lehetővé tette a táj forradalomellenességét, a táj – és különösen a benne rejlő érték – megőrzését (még akkor is, ha érték-újraelosztás történt, a nagy termelők súlyának növekedésével). 1940-ben a szántóföldek összértéke Kaliforniában 2,1 milliárd dollár körül mozgott. 1940-es árakon ez az érték 3,3 milliárdra emelkedett 1950-re, és 6,2 milliárdra 1960-ra. Igaz, hogy a megművelt terület 12,3 millió hektárról (1940) 14,6 millióra (1950) növekedett, de 1950 és 1960 között, amikor közel kétszeres értéknövekedés volt, a művelt területek összességében alig (2%-kal) növekedtek, 14,9 millió hektárra. Emellett a farmok száma 138 ezerről 99 ezerre csökkent ebben az időszakban, azaz 28%-os volt a csökkenés.<sup>17</sup> A termelékenység bővülését, megszilárdulását és növekedését, a hatalom és a gazdagság rögzülését a központosított, *kapitalista* kezekben – nem pedig a szocialista kezekben, amelyről Carey McWilliams álmódott – és a táj megőrzését – vagyis a forradalomellenességet – a munkaviszonyok forradalma tette lehetővé.

De ez a forradalom a munkaviszonyokban nem jelentett fordulatot. Úgy hivatkoztam a bracerókra, mint nem szabad munkásokra, de ahogy a Los Angeles-i újság, az *El Angelino* 1949-ben megírta, ők valójában „esclavos modernos”, modern rabszolgák voltak (Galarza 1956; Mitchell 2012a). A kaliforniai táj mezőgazdasági termelése távoli piacok számára volt értékes. Az érték az 1700-as évek spanyol misszionáriusai és az 1800-as években őket követő mexikóiak által használt rabszolgamunkán alapult (Street 2004): Kalifornia ter-

melőli a XX. században megtalálták a rabszolgák korszerű forrását. A munkaviszonyok Kaliforniában tehát – ahogy George Henderson (1998) kifejtette – „mindig újak, mindig ugyanolyanok.” Ez igaz volt a táj egészére is (amelyről Henderson lényegében beszélt): a tájat folyamatosan forradalmasították: az öntözés általános alkalmazásával; a vákuum-hűtőrendszerek és a szántóföldi csomagolás bevezetésével; a *Los Angeles Times* által az 1920-as években „repülőgépes gazdálkodás”-nak hívott jelenséggel – a városi székhelyű agrárvállalatok távoli földjeikre időnként repülőgéppel küldtek menedzsereket a haladás ellenőrzésére –; a mesterséges rovarirtók általános alkalmazásával; a narancsligetek elpusztításával és mandulaültetvényekkel való gyors helyettesítésükkel. A táj *együttal* ugyanolyan maradt, a munkások és szövetségeik küzdelmeinek ellenére, a nagy fölfordulás hatásainak ellenére, Carey McWilliams jól elhelyezett és erős kritikái – és szervezkedése – ellenére. A forradalom csúcán, 1939-ben, a kaliforniai mezőgazdasági táj megújította önmagát: újabbá *vált*, de meg is őrizte önmagát, meg is *maradt* ugyanolyannak (10. ábra).

Carey McWilliams talán jó forradalmár volt. Még jobb képviselője volt a New Deal-nek. Bár keményen kritizálta a bracero programot, ahogyan azt a termelők, illetve a szövetségi és kaliforniai kormányzatban ülő szövetségeseik felvázolták és megtervezték, 1943-ban



10. ábra: Részben gépesített paradicsom-betakarítás Patterson mellett a San Joaquin-völgyben, 2007. Nem sok változott az ehhez hasonló gépek 1960-as évekbeli bevezetése óta, amikor a bracero program véget ért. Szembetűnőek a saláta-betakarítással való hasonlóságok – a „mindig újak, mindig ugyanolyanok”. (Don Mitchell fényképe.)

McWilliams papírra vetett egy propagandacikket a *The Inter-American*-ben – Rooseveltnél jósomszédi politikájának szócsovében –, amelyben azt állította, hogy a mexikói munkaerő-behozatali programmal „megütöttük a főnyereményt” (McWilliams 1943). A cikk címe „They Saved the Crops” (Megmentették a terményeket) volt. A megmentők természetesen a nem szabad, Mexikóból behozott munkások voltak. Amint uralni kezdték a mezőgazdasági termelést, világossá vált, hogy nem a terményeket mentették meg, hanem a vállalati kapitalista mezőgazdaság bizonyos formáját és az ezt lehetővé tévő termelt és újratermelt tájat. A bracero korszakban a küzdelem a braceroók által uralt, de ténylegesen a tőke által dominált szántóföldeken és szántóföldekért mindig új, mindig ugyanolyan arculatúvá alakította a tájat, amely táj rendkívül hasonló volt a nagy fölfordulás előttihez, csak még inkább olyan volt (McWilliams 1968, 5).

\*

A bracero program megszilárdította az iparosított mezőgazdaság sajátos formáját a kaliforniai tájban. Nem sokkal a program befejezése után Henri Lefebvre (1996, 2003) az 1968-as párizsi zavargásokról elgondolkodva azt állította, hogy a kapitalista rend nem ipari, hanem inkább városi jellegű. Érvéle szerint a kapitalizmus csak tértermeléssel tud fennmaradni (Lefebvre 1976), a túlélés tere pedig a városi tér. Még a vidéket is a városi folyamatok határozzák meg; a kibontakozó városi forradalom túllépett az ipari forradalmon. A forradalmi átalakulások magterületei az üzem helyett a városi utcák és a városok egyéb terei lettek.

Amikor a bracero program 1964-ben véget ért, a kaliforniai munkásság ismét szerveződni kezdett, elsősorban a társadalmi mozgalomként és szakszervezetként is funkcionáló *United Farm Workers* (UFW) vezetésével.<sup>18</sup> A UFW a szántóföldi termelés köré szervezte tevékenységét, de jelentős erőfeszítéseket tett az észak-amerikai és nyugat-európai városok fogyasztóinak megszervezéséért is: szupermarketekben tüntettek és a szállítást akadályozták a nagykereskedők telephelyein. A „bojkottházakban” lakó önkéntesek különböző taktikákat dolgoztak ki (például a kiskereskedelmi egységekben eltorlaszolták a polcokat és a pénztárhoz vezető sorokat), amely akciókat a szakszervezet nem mindig korlátozta. Olyan térbeli eltéréseket (*détournement*) találtak ki, amelyekhez hasonlóakkal a párizsi és amszterdami szituacionalisták kísérleteztek, és amelyek később központi szerepet tölthettek be olyan radikális, neoszituacionalista moz-

galmakban, mint a *Reclaim the Streets* vagy a *Space Hijackers*, illetve az ezeket követő antikapitalista és globalizációellenes mozgalmakban. A bojkott a mezőgazdasági munkások szerveződésének támogatására jött létre, de áttemelte azt a városi terekbe, így erőteljesen *urbanizálta* a mezőgazdasági munkások küzdelmét, egyben rámutatott arra, hogy a vidéket már nem lehet elszigeteltnek, különállónak vagy „bárgyúnak” nevezni – ahogy Marx és Engels (2004) tette.

Hosszú távon a UFW számos külső és belső probléma miatt kudarcot vallott (Bardacke 2011; Garcia 2012). Mindazonáltal nem nehéz meglátni a (kissé szakadozott) ívet, amely e mozgalmi szakszervezettől több kortárs parasztmozgalomig (például a *zapatistákig* vagy a brazil *Movimento dos Trabalhadores Sem Terra*ig), az 1990-es évek antiglobalista erőfeszítéseit, a *Társadalmi Világforumig*, valamint a 2008-as világgazdasági válsághoz kapcsolódó madridi, barcelonai, santiagoói, jeruzsálemi, dublini, reykjavíki, Wall Street-i, később isztambuli és braziliai tömegtüntetésekig tartanak. A forradalom iránti új szenvedély jelent meg – nemcsak Tuniszban, Tripoliban és Kairóban, de szerte a világban és számos követeléssel –, amelyeket látszólag helyi ügyek domináltak és amelyeket nem feltétlenül kötöttek a globális politikai-gazdasági és a hegemon globális geopolitikai változásokhoz. Látszólag ezek a kezdeményezések *spontán módon* jelentek meg.

Továbbá a mozgalmak – vagy legalábbis néhány értelmezésük – szerint, a forradalmi felháborodás nem irányul sem a politikai-gazdasági viszonyokra – a kapitalizmusra *mint olyanra* –, sem az államra (bár ezt egy időre félresöpörte az arab tavasz): „a mindennapi társadalmi interakciók szövedékének erejével hivatkozó posztstrukturalista érzékenység eltéríti a politikai ellenállás fókuszát az államtól” (Smith 2009, 57). Neil Smith (2009, 57) e forradalmi megközelítéssel két problémát lát. Egyrészt félreérti a forradalmak történelmét és a marxista ideológiát, mivel az állam elfoglalását elsődleges célnak látja, annak megértése helyett, hogy az állam ellenőrzése elengedhetetlen az élet és a termelési módok megváltoztatásához. Másrészt ez a megközelítés káros módon utópikus: „A diszkurzív én forradalma – függetlenül attól, hogy politikai mozgalomhoz kötődik vagy sem – szükséges, de nem elégséges eszköze a forradalmi társadalmi változásnak.” Smith értékelésével összefüggésben, a megghiúsult kaliforniai mezőgazdasági forradalom története – a kaliforniai agrártáj állandósága – más hiányosságokat mutat. Először is az átalakulás (lehetőségek) tereit – mint a New York-i Zuccotti park vagy az isz-

tambuli Gezi park – nem úgy vette figyelembe, mint más *tájakkal* összekapcsolt létezőt, amely tájakban az állam által megszervezett hatalmi érdekek fejeződnek ki. A táj elsüllyedt érték, egyben az értéktermelés előfeltétele. „Soha nem működött együtt ilyen simán a tulajdonosi tőke, az állam, a kereskedelmi tőke és a pénztőke” (Smith 2003, xxi). Kalifornia szántóföldjeihez hasonlóan, a városi tereket – a tulajdont – a tőkemennyiség növelésére használják, a tőketöbbletet nem a városi terekben hasznosítják (a „termény” maga a városi táj). A termelő tőke átalakulásával és a tértermelés mint felhalmozási stratégia jelentőségnövekedésével párhuzamosan városi forradalom, pontosabban kapitalista városi forradalom zajlik.

Másfajta városi forradalomhoz más – városi és vidéki – táj létrehozására van szükség, ahogyan a kritikusok, mint McWilliams, Kalifornia esetében bemutatták. Akik viszont profitálnak a tájból, mindent meg fognak tenni azért, hogy megvédjék értékeiket és előjogaikat: ezért látjuk a vendégmunkásprogramok globális bővülését – és itt nemcsak a mezőgazdasági munkásokra, hanem a városi tájat előállító építőipari munkásokra, a városi tájakat gondozó háztartási alkalmazottakra, gyermekfelvigyázókra és takarítókra, illetve a városi tájakon arató pultosokra, felszolgálókra és bolti eladókra is gondolok.<sup>19</sup> A forradalomnak nagy hangsúlyt kell fektetnie arra, hogy a termelési viszonyokat milyen módon hozza létre és alakítja a táj. A forradalomnak hangsúlyt kell fektetnie arra, hogy a termelési és az újratermelési viszonyok miként teszik lehetővé a tájak létrejöttét és az értéktermelést. A forradalomnak hangsúlyt kell fektetnie arra, hogy az állam milyen módon teszi a termelési és újratermelési viszonyokat, illetve a tájat állandóvá és a vég nélküli – bár válságokra hajlamos – tőkefelhalmozást szolgálóvá; továbbá az állam e formáit kell támadnia. Mindezeket McWilliams és mások Kalifornia kapcsán már érzékelték, de a megvalósítás nem járt sikerrel – nagyrészt a bracero program belső működése miatt. Cesar Chavez és az UFW is érzékelték mindezt, legalábbis ezt sugallják Chaveznek a UFW székhelyén, Chavez kultikus lakóhelyén, a kaliforniai La Pazban végzett kísérletei, valamint éhségstrájkjai és Kalifornia fővárosában tartott felvonulásai (Bardacke 2011; Garcia 2012). Nem meglepő, hogy ezek közül semelyik sem járt sikerrel. Az viszont, hogy *miért* nem voltak sikeresek, mindannyiunk számára fontosak, akik a táj forradalmi átalakulását remélik jelenlegi városi világlunkban.

Röviden összefoglalva: a táj és a forradalom kifejezések ritkán állnak egymás mellett. A kaliforniai táj története a bracero program

idején egyrészt arra mutat példát, hogy miért áll fenn ez a helyzet. Másrészt viszont példát mutat arra is, hogy miért kellene ezen a helyzeten változtatni.

### Jegyzetek

- <sup>1</sup> A cikk a *Svéd Antropológiai és Földrajzi Társaság* 2012. május 24-i *Vega-szimpoziumára* készült. Örülök, hogy megszervezhettem e rendezvényt és előadhattam ezeket a gondolatokat. Külön köszönöm barátaimnak és kollégáimnak – Mats Widgrennek, Tomas Germundssonnak, Tom Melsnek és Kirsten Stokknak, akik felterjesztettek a szimpóziumon átadott *Retzius-aranymédálra*; Matt Hannah-nak, Ken Olwignek és Bernd Belinának, hogy részt vettek a rendezvényen; a társaságnak, különösen Madeleine Bonownak, Thomas Borénnek és Brita Hermelinnek, hogy látogatásomat emlékezetessé tették. A cikk angol változata a következő helyen jelent meg: Mitchell, D. (2013): Labour's geography and geography's labour: California as an (anti-)revolutionary landscape. *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography*, 95, 219–233. Magyar fordítása az angolul megjelent megelőző szövegváltozat alapján készült.
- <sup>2</sup> Ezzel párhuzamosan az antikapitalista erők – mint a hagyományos proletariátus vagy a kortárs (egyben jóval alaktalanabb), a nagyvárosok utcáit és tereit esetenként elfoglaló tömegek – állandósultan forradalmiak. Stratégiáik és taktikáik, céljaik és szövetségeik folyamatosan változnak és újjáalakulnak. Fogalomhasználatom így értelemszerűen különbözik Trockijétól.
- <sup>3</sup> A cikkben bemutatott kutatás a *They Saved the Crops: Labor, Landscape and the Struggle Over Industrial Farming in Bracero-Era California* (Mitchell 2012b) című könyvemem alapul. Az itt közölt empirikus anyag nagy része a könyvben is megtalálható, ez az elemzés viszont nem.
- <sup>4</sup> Ezt az állítást kétféleképpen támasztanám alá. Egyrészt bármennyire meglepők is voltak az 1930-as évek felkelései, sem a kommunista, sem a fősodorbeli szakszervezetek nem tudták hatalmukat megerősíteni a nagy fölfordulás és más harcias munkásmegmozdulások során. A termelési viszonyok és a termelési mód megváltoztatása jóval kisebb mértékű volt, mint ahogyan McWilliams a *Factories in the Field* kötetében jelezte – ő ugyanis többek között a szövetségi szinten javasolta a szakszervezetek megerősítését, hogy betölthessék történelmi szerepüket. Másrészt a táj dialektikus természetű: forradalmi változások előfeltevéle és fő akadályá egyben. Az összetett politikai és gazdasági viszonyokban és küzdelmekben a forradalmi változások felé tett lépések inkább vezetnek reformokhoz, mintsem hatalomátvételhez. Az 1930-as évek végén erős volt a nyomás a reformok irányába. McWilliams remélte, hogy ez hatalomátvételbe fordítható át, de azt gondolta, hogy a reformok is a termelési viszonyok lassú forradalma felé tett lépések lehetnek.
- <sup>5</sup> A „bracero” fogalom a *brazas* („karok”) szóból származik, mivel a foglalkoztatottak kétkézi munkások voltak. A braceroék behozatalának 22 éve alatt 4,5 millió mexikói férfit szerződtettek egyesült államokbeli mezőgazdasági munkavégzésre (a 2. világháború alatt egy kisebb, rövidebb időtartamú program futott a vasút-

- építésekben). A bracero program összetett jogi és közigazgatási történetéről lásd: Mitchell (2012b). A programot a szakszervezetek, progresszív szervezetek és aktivisták együttes nyomására, illetve a program belső problémái és a kaliforniai gazdálkodók visszaélései miatt szüntették meg. (Az 1960-as évekre a bracero-k jelentős többségét kaliforniai gazdálkodók alkalmazták, ami versenylőnyt jelentett számukra más tagállamok gazdálkodóival szemben. E tagállamok politikusai nem kívánták a politikailag egyre népszerűtlenebb, saját választóik számára kedvezőtlen programot tovább támogatni.)
- <sup>6</sup> McIntire Provinse-nak: Importation of Agricultural Laborers from Mexico (1942). Ralph Hollenberg-iratok. A Farm Security Administration IX. térségének (San Francisco) iratanyaga. BANC MSS C-R 1, The Bancroft Library, University of California, Berkeley, 5. doboz, 33. irat.
- <sup>7</sup> USDA Sets Forth FSA's Part in Importation of Mexican Workers. 1942. augusztus 27. Hollenberg-iratok, 4. doboz, 3. irat.
- <sup>8</sup> Octavio Rivas Guillen: Mexican Worker Describes Treatment Received in California. Kézirat, Hollenberg-iratok, 4. doboz, 3. irat.
- <sup>9</sup> Ernesto Galarza: Analysis of the International Executive Agreement between Mexico and the United States for the Recruitment of Farm Labor, 1949. augusztus 1. 4. oldal. Ernesto Galarza-iratok M0224, Department of Special Collections, Stanford University Libraries, 23. doboz, 5. irat.
- <sup>10</sup> Mexican Farm Labor Program: Consultants Report (1959. október). A Division of Housing iratai, Department of Industrial Relations, F3743, Sacramento State Archives, 65. irat. (lásd a State of California 1961, G függelékét).
- <sup>11</sup> AFL–CIO AWOC Research Paper, 11. szám, 1960. január 5. Ann Draper iratai, M0228, Department of Special Collections, Stanford University Libraries, 20. doboz, 13. irat.
- <sup>12</sup> Janvry et al. (1980, 4. 2. táblázat) és Anderson (1964) adataiból számítva; lásd még Mitchell (2012a, 458).
- <sup>13</sup> Bond Galarzához, 1958. május 26. Galarza-iratok, 22. doboz, 9. irat.
- <sup>14</sup> Bond Galarzához, 1958. május 26. Galarza-iratok, 22. doboz, 9. irat.
- <sup>15</sup> A jogszabály újraközlőve a State of California (1961), G függelékében, 269–271.
- <sup>16</sup> Edward Hayes, a Community Service Organization és mások megbeszélésének jegyzőkönyve, Oxnard, 1959. január 15. 14. oldal. Galarza-iratok, 47. doboz, 6. irat.
- <sup>17</sup> A számítások a vonatkozó évek mezőgazdasági összeírásai alapján készültek.
- <sup>18</sup> A bracero program megszüntetésére irányuló küzdelmek és az 1960-as évek eleji szakszervezeti szerveződések történetét Mitchell (201b) mutatja be. Az UFW felemelkedésének és visszaszorulásának kritikai történetét újabban többek között Bardacke (2011); Garcia (2012) és Pawel (2009) írta meg.
- <sup>19</sup> Ha ez a hasonlat eltűzöttnek tűnik, a korábban bemutatott saláta- és paradicsomföldek helyett szemléltethetem a narancs-, citrom-, mandula- és körteültetvényekkel is. Ezekben – a városi tájhoz hasonlóan – a tőke térben állandóbb módon rögzül: az ültetvények fái ciklikusan értéket termelnek. A kaliforniai gyümölcsösöket az ültetők, öntözők, metszők, permetezők és betakarítók munkálják meg egymás után, mindegyiküknek egyedi szerepe van az értéktermelésben, de az ápolás szüksége lényegileg állandó.

- Almaguer, T. 1994: *Racial Fault Lines: The Historical Origins of White Supremacy in California*. Berkeley, University of California Press.
- Anderson, H. 1964: *A Harvest of Loneliness: An Inquiry into a Social Problem*. Berkeley, Citizens for Farm Labor.
- Bardacke, F. 2011: *Trampling Out the Vintage: Cesar Chaves and the Two Souls of the United Farm Workers*. New York, Verso
- Calavita, K. 1992: *Inside the State: The Bracero Program, Immigration, and the I.N.S.* New York, Routledge.
- Chanin Glass, J. 1968: Organizing in Salinas: Technological Changes Providing a More Structured Market Facilitate Unionization among Fieldworkers in the Lettuce Industry in California. *Monthly Labor Review* 91, 24–27.
- Daniel, C. 1981: *Bitter Harvest: A History of California Farmworkers, 1870–1941*. Ithaca, Cornell University Press.
- Debord, G. 2006: *A spektákulum társadalma*. Budapest, Balassi Kiadó
- de Janvry, A. – LeVeen, P. – Runsten, D. 1980: *Mechanization in California Agriculture: The Case of Canning Tomatoes*. San José, Inter-American Institute of Agricultural Sciences.
- Fisher, L. 1953: *The Harvest Labor Market in California*. Cambridge, Harvard University Press.
- Friedland, W. – Barton, A. – Thomas, R. 1981: *Manufacturing Green Gold: Capital, Labor, and Technology in the Lettuce Industry* Cambridge, Cambridge University Press.
- Galarza, E. 1956: *Strangers in Our Fields*. Washington, United States Section, Joint United States–Mexico Trade Union Committee.
- Galarza, E. 1964: *Merchants of Labor: The Mexican Bracero Story*. Santa Barbara, McNally and Loftin.
- Garcia, M. 2012: *From the Jaws of Victory: The Triumph and Tragedy of Cesar Chaves and the Farm Worker Movement*. Berkeley, University of California Press.
- Grove, W. 1996: The Mexican Farm Labor Program, 1942–1964: Government-Administered Labor Market Insurance for Farmers. *Agricultural History* 20, 302–320.
- Harvey, D. 1982: *The Limits to Capital*. Chicago, University of Chicago Press.
- Harvey, D. 2001: *Spaces of Capital*. New York, Routledge.
- Harvey, D. 2003: *Paris: Capital of Modernity*. New York, Routledge.
- Henderson, G. 1998: *California and the Fictions of Capital*. New York, Oxford University Press.
- Lefebvre, H. 1976: *The Survival of Capitalism*. London, Allison and Busby.
- Lefebvre, H. 1996: The Right to the City. In: Kaufman, E. – Lebas, E. (eds.): *Writings on Cities*. Oxford, Blackwell, 63–181.
- Lefebvre, H. 2003: *The Urban Revolution*. Minneapolis, University of Minnesota Press, translated by Robert Bononno.
- Marx, K. 1975 (1880): Marx Friedrich Adolph Sorgéhoz. november 5. In: *MEM* 34. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 471–474.

- Marx, K. – Engels, F. 2004: *A Kommunista Párt kiáltványá*. Marxists Internet Archive <https://www.marxists.org/magyar/archive/marx/1848/communist-manifesto/index.htm>
- McWilliams, C. 1939: *Factories in the Field: The Story of Migratory Labor in California*. Boston, Little, Brown.
- McWilliams, C. 1943: They Saved the Crops. *The Inter-American*, August, 10–14.
- McWilliams, C. 1968: Introduction. In *The California Revolution*. New York, Grossman Publishers.
- Mitchell, D. 1996: *The Lie of the Land: Migrant Workers and the California Landscape*. Minneapolis, University of Minnesota Press.
- Mitchell, D. 2005: Landscape. In Sibley, D. – Jackson, P. – Atkinson, D. – Washbourne, N. (eds.): *Cultural Geography: A Critical Dictionary of Key Ideas*. London, I. B. Tauris, 49–56.
- Mitchell, D. 2011: Labor's Geography: Capital, Violence, Guest Workers and the Post World War II Landscape in California. *Antipode* 43, 563–595.
- Mitchell, D. 2012a: La Casa Esclavos Modernos: Exposing the Architecture of Exploitation. *Journal of the Association of Architectural Historians* 71, 741–461.
- Mitchell, D. 2012b: *They Saved the Crops: Labor, Landscape and the Struggle Over Industrial Farming in Bracero-Era California*. Athens, University of Georgia Press.
- Pawel, M. 2009: *The Union of their Dreams: Power, Hope, and Struggle in Cesar Chavez's Farm Worker Movement*. New York, Bloomsbury.
- Petrick, G. 2006: Like Ribbons of Green and Gold: Industrializing Lettuce and the Quest for Quality in the Salinas Valley, 1920–1965. *Agricultural History* 80, 260–295.
- Rasmussen, W. 1951: *A History of the Emergency Farm Labor Program, 1943–47*. Washington, U.S. Department of Agriculture, Bureau of Agricultural Economics.
- Schein, R. 1997: The Place of Landscape: A Conceptual Framework for Interpreting the American Scene. *Annals of the Association of American Geographers* 87, 660–680.
- Schumpeter, J. 1942: *Capitalism, Socialism, and Democracy*. New York, Harper and Brothers
- Scruggs, O. 1960: Evolution fo the Mexican Farm Labor Agreement of 1942. *Agricultural History* 34, 140–149.
- Scruggs, O. 1988: *Braceros, "Wetbacks," and the Farm Labor Problem: A History of Mexican Agricultural Labor in the United States, 1942–1954*. New York, Garland Publishing.
- Smith, N. 2003: Foreword. In Lefebvre, H.: *The Urban Revolution*. Minneapolis, University of Minnesota Press, vii–xxiii.
- Smith, N. 2009: The Revolutionary Imperative. *Antipode* 41, 50–65.
- Starr, K. 1973: *Americans and the California Dream, 1850–1915*. New York, Oxford University Press.
- Starr, K. 1985: *Inventing the Dream: California through the Progressive Era*. New York, Oxford University Press.
- State of California 1961: *California's Farm Labor Problems Part I, Senate Fact Finding Committee on Labor and Welfare*. Sacramento, State Printing Office.
- State of California 1963. *California's Farm Labor Problems Part II, Senate Fact Finding Committee on Labor and Welfare*. Sacramento, State Printing Office.

- Street, R. 2004: *Beasts of the Field: A Narrative History of California Farm Workers, 1769–1913*. Stanford, Stanford University Press.
- Walker, R. 2004: *The Conquest of Bread: 150 Years of Agribusiness in California*. New York, New Press.

(Fordította: Kasza Lilla, Uhljár Péter és Czirfusz Márton)

Eredeti megjelenés: Labour's Geography and Geography's Labour: California as (Anti-) Revolutionary Landscape. *Geografiska Annaler: Series B* © 2013. Swedish Society for Anthropology and Geography.

# FORDULAT 24

TÁRSADALOMELMÉLETI FOLYÓIRAT

## TÁRSADALMI REPRODUKCIÓ

*Csányi Gergely, Gagyi Ágnes, és Kerékgyártó Ágnes*  
Társadalmi reprodukció

*Wally Seccombe*  
A háziasszony és munkája a kapitalizmusban

*Wilma A. Dunaway*  
A félproletár háztartás a modern világrendszer longue durée-je folyamán

*Dés Fanni*  
„470-et adott és csak egy kicsit fojtogatott” - Szegénységben élő nők a félperiferia és a centrum között. Prostitúcióban élő magyar nők Zürichben

*Petra Ezzedine*  
Ki törődik velük? Öregedés, gondoskodás és migráció

*Nancy Fraser*  
A tőke és a gondoskodás ellentmondásai

*Kathryn Russell*  
A szülés és a reprodukív technológiák értékelméleti megközelítése

*Mahua Sarkar*  
Az anyaság mint fizetett munka: Kereskedelmi béryanység a huszonegyedik század fordulóján

*Katona Noémi*  
Reflexiók Mahua Sarkar Az anyaság mint fizetett munka: Kereskedelmi béryanység a huszonegyedik század fordulóján c. tanulmányára

*Csányi Gergely és Kerényi Szabina*  
A „jó anya mítosza” Magyarországon a reprodukív munka és a piac globális történetének szempontjából

*Gregor Anikó*  
Nem vész el, csak átalakul? Kísérlet a neoliberálisneopatriarchátus fogalmának magyarországi alkalmazására

*Mészáros György*  
Az LMBT+ identitás és mozgalom politikai-gazdaságtana a félperiferián

*Gagyi Ágnes*  
Informális gazdaság, népi önszerveződés, és „posztneoliberális” baloldali rezsimek Latin-Amerikában (V. Gago: Neoliberalism from below)

*László Loren*  
A gender által meghatározott migráció (E.Kofman, & P. Raghuram: Gendered Migrations and Global Social Reproduction)